

АНДРЕЙ ПЛАТОНОВ

ИЗБРАНО

ТОМ 1

РАЗКАЗИ И ПОВЕСТИ

Превод от руски
Иванка Васева, Симеон Владимиров

КОЛЕКЦИЯ „ВЪРХОВЕ“

1. ДЖЕЙМС ДЖОЙС ♦ Одисей
2. ХАНС ЯКОБ ГРИМЕЛСХАУЗЕН ♦ Приключенията на Симплицисимус
3. ДАНИЪЛ ДЕФО ♦ Робинзон Крузо
4. АРТЪР КОНАН ДОЙЛ ♦ Три романа с Шерлок Холмс
5. ДЖОНАТАН СУИФТ ♦ Пътешествията на Гъливер
6. ЧАРЛС ДИКЕНС ♦ Големите надежди
7. ХЪРМАН МЕЛВИЛ ♦ Моби Дик
8. РОБЪРТ ЛУИС СТИВЪНСЪН ♦ Избрано
9. АЛФОНС ДОДЕ ♦ Дребосъчето
10. СТЕНДАЛ ♦ Червено и черно
11. АЛЕКСАНДЪР ДЮМА ♦ Граф Монте Кристо, т. 1 и 2
12. МАРК ТВЕН ♦ Принцът и просякът.
Приключенията на Хъкълбери Фин
13. ЕДГАР АЛАН ПО ♦ Историята на Артър Гордън Пим.
Гротески и арабески
14. ЧАРЛС ДИКЕНС ♦ Коледна песен
15. ДЖОВАНИ БОКАЧО ♦ Декамерон
16. ФРАНЦ КАФКА ♦ Процесът.
Присъдата. Новели и разкази
17. МИГЕЛ ДЕ СЕРВАНТЕС ♦ Знаменитият идалго дон Кихот
де Ла Манча, т. 1 и 2
18. РОБЕРТ ЩИЛМАРК ♦ Наследникът от Калкута
19. НИКОЛАЙ ГОГОЛ ♦ Мъртви души
Петербургски повести
Из „Миргород“
20. ТОМАС ХАРДИ ♦ Усекски истории и други разкази
21. ГУСТАВ МАЙРИНК ♦ Голем. Белият доминиканец
Кардиналът Напелус
22. ХАРИЕТ БИЧЪР СТОУ ♦ Чичо Томовата колиба
23. ЖУЛ ВЕРН ♦ Капитан Немо
24. ДЪНСЕЙНИ, ♦ Бащите на ужаса
ЛЪВКРАФТ, ХОДЖСЪН

СЪДЪРЖАНИЕ

ДЖАН	7
<i>Превод Симеон Владимиров</i>	
ЮВЕНИЛНО МОРЕ	99
<i>Превод Симеон Владимиров</i>	
ОТ ПОЛЗА.....	159
<i>Превод Симеон Владимиров</i>	
ЮШКА.....	215
<i>Превод Симеон Владимиров</i>	
СЕМЪОН.....	221
<i>Превод Симеон Владимиров</i>	
ТАКЪР	233
<i>Превод Иванка Васева</i>	
КИРПИЧЕНА КЪЩА В ПРОВИНЦИАЛНА ГРАДИНА	251
<i>Превод Симеон Владимиров</i>	
ФРО	263
<i>Превод Иванка Васева</i>	
РЕКА ПОТУДАН.....	283
<i>Превод Иванка Васева</i>	
МОСКОВСКА ЦИГУЛКА	307
<i>Превод Симеон Владимиров</i>	
ОСМИНКА	325
<i>Превод Симеон Владимиров</i>	
ПОСЛЕПИС	333
<i>Румен Леонидов</i>	

ДЖАН

1.

НА ДВОРА НА МОСКОВСКИЯ икономически институт излезе младежът Назар Чагатаев, който не беше руснак. Той учудено се огледа наоколо. Тук, по този двор, беше ходил няколко години и тук беше минала младостта му, но той не съжаляваше за нея – сега се беше изкачил високо, на върха на своя ум, откъдето се вижда целият този летен свят, нагрят от залязващото вечерно слънце.

По двора растеше случайна трева, в единия ъгъл имаше сандък за боклук, по-нататък се намираше овехтяла дървена барака и край нея растеше самотна стара ябълка, лишена от всякаква човешка грижа. Близо до дървото лежеше камък, тежък вероятно около тон и половина, донесен кой знае откъде, а още по-нататък в земята се беше забило желязно колело от локомотив от деветнайсетия век.

Дворът беше пуст. Младежът седна на прага на бараката и се замисли. Той получи в канцеларията на института уверение, че е защитил дипломната си работа, а самата диплома щяха да му я изпратят после по пощата. Нямаше вече да се върне тук. Назар обиколи всички ненужни вещи по двора и ги попипа с ръка; кой знае защо, искаше предметите да го запомнят и да го обикнат. Но не вярваше в това. От спомените си като дете той знаеше, че след дълга раздяла чудно и тъжно е да видиш познато място – ти си още свързан с него чрез сърцето си, а неподвижните предмети вече са те забравили и не те познават, сякаш са преживели без тебе един деен и щастлив живот, а ти си им бил чужд и сега стоиш пред тях като жалко непознато същество.

Зад бараката беше старата овощна градина. Там сега нареждаха маси, прокарваха временно електрическо осветление и правеха украса. Директорът на института беше насрочил за днес вечерно тържество за втория випуск съветски икономисти и инженери. От двора на своя институт Назар Чагатаев отиде в общежитието, за да си почине и да се преоблече за вечерта. Легна на кревата и неочаквано заспа – с онова чувство за внезапно физическо щастие, което се среща само на младини.

По-късно вечерта Чагатаев отново отиде в градината на икономическия институт. Облече си хубавия сив костюм, запазен през дългите студентски години, и се избръсна пред мъничкото моминско огледалце. Цялото му имущество се намираще под възглавницата и в нощното шкафче, до кревата. Като тръгваше за вечеринката, Чагатаев със съжаление погледна в мрака на шкафчето; скоро то ще го забрави и миризмата от дрехите и тялото на Чагатаев ще изчезне завинаги от този дървен сандък.

В общежитието живееха студенти от други вузове, затова Чагатаев тръгна сам. В градината свиреше оркестър, повикан от киното, масите бяха наредени в дълга редица и над тях светеха прожекторни лампи, които електротехниците бяха окачили на временно прокарани жици между дърветата. Лятната нощ се издигаше като тъмен купол над главите на събралите се на тържеството, на последната си среща, и цялата красота на тази нощ беше в открития и топъл простор, в тишината на небето и растенията.

Музиката свиреше. Завършилите института младежи седяха на масите, готови да се разпръснат оттук по заобикалящата ги земя, за да си подредят там щастие. Цигулката на музиканта понякога затихваше като далечен, отслабващ глас.

На Чагатаев му се струваше, че някъде отвъд хоризонта плаче човек, може би в онази никому непозната страна, където някога се беше родил, където сега живееше или беше умряла майка му.

– Гюлчатай! – каза той на глас.

– Какво значи това? – попита го съседката, технологка.

– Нищо не значи – обясни ѝ Чагатаев. – Гюлчатай е майка ми, планинско цвете.

В нашия край на хората се дават такива имена, защото когато са малки, приличат на най-хубавите неща...

Цигулката отново свиреше, гласът ѝ не само се оплакваше, но и зовеше – да тръгнеш и да не се върнеш, защото музиката винаги свири за победа, дори когато е тъжна.

Скоро започнаха танците, игрите, обикновеното тържество на младостта. Чагатаев гледеше хората и нощната природа; на него му предстоеше да стои още дълго тук, да работи и да бъде щастлив.

Срещу Чагатаев седеше млада жена, която той не познаваше, с очи, които блесяха с черна светлина, със синя рокля с яка високо до брадата като на стара жена, което ѝ придаваше неловък и мил вид. Тя не танцуваше – може би се стесняваше или не умееше – и любопитно гледеше Чагатаев. Харесваше ѝ мургавото му лице с тесни черни очи, насочени право в нея с доброта и тъга, широките му гърди, които скриваха сърцето с тайните му чувства, и меката немощна уста, способна да плаче и да се смее. Тя не криеше симпатиите си и се усмихна на Чагатаев; той не ѝ отвърна. Общото веселие все повече се засилваше. Студентите – икономисти, пла-

новици и инженери – вземаха от масата цветя, късаха в градината трева и правеха подаръци на приятелките си или посипваха растенията направо върху гъстите им коси. Жената, която седеше срещу Чагатаев, изчезна – сега тя танцуваше на градинската пътека, обсипана с разноцветни хартийки, и беше доволна.

Другите жени, останали на трапезата, също бяха щастливи от вниманието на приятелите си, от природата, която ги заобикаляше, и от предчувствието за своето бъдеще, равно по дължина и надежди с безсмъртието. Само една от тях беше без цветя и конфети на главата; никой не се навеждаше към нея със закачливи думи и тя тъжно се усмихваше, за да покаже, че взема участие в общия празник и че тук ѝ е приятно и весело. А очите ѝ бяха тъжни и търпеливи като на голямо (обидено дете)*. Понякога тя внимателно се озърташе и убедила се, че никому не е потребна, бързо събираше от столовете на съседите си попадалите цветя и цветни хартийки и незабелязано ги скриваше. Чагатаев от време на време виждаше какво прави тя, но не можеше да разбере защо; вече беше му станало скучно от дългото тържество и се канеше да си отиде. Жената, която събираше цветята, паднали от другите хора, също беше отишла някъде – времето на вечерта беше минало, звездите бяха станали големи, започваше нощта. Чагатаев стана от мястото си и се поклони на най-близките си другари – нямаше скоро да се види с тях.

Той тръгна покрай дърветата и забеляза жената с (конското) лице, скрита в сянката; тя не го виждаше, сега тя слагаше в косите си цветя и ленти, после излезе иззад дърветата и тръгна отново към осветената трапеза. Чагатаев искаше да се върне там, искаше веднага да преобърне масите, да повали дърветата и да прекрати това наслаждение, над което капеха жалки сълзи, но сега жената беше щастлива, засмяна, с рози в тъмните си коси, макар че очите ѝ бяха насълзени. Чагатаев остана в градината; той отиде при нея и се запозна; беше студентка абсолвентка от химическия институт. Покани я да танцуват, макар че не умееше, но тя танцуваше прекрасно и го водеше в такт с музиката, както трябва. Очите ѝ бързо изсъхнаха, лицето ѝ се разхубави и тялото ѝ, привикнало да бъде плахо и свито, сега с доверие се притискаше към него, изпълнено с късна девственост, лъхаше приятно и топло като хляб. Чагатаев се унесе край нея, сън и щастие лъхаше от тази чужда жена, с която вероятно нямаше да се срещне вече; често край нас живее незабележимото блаженство.

Срещата и веселието продължиха до зори; после градината опустя, останаха мъртвите съдове, всички се разотидоха. Чагатаев и новата му приятелка Вера тръгнаха из осветената от зората Москва. Чуждоземецът Чагатаев обичаше този град като роден и беше благодарен, че живя тук дълго, позна науката и без укори изяде

* В скоби са дадени местата, които авторът не е окончателно редактирал. – Б.рус.р.

много хляб. Той погледна спътничката си – лицето ѝ беше станало красиво от далечното изгряващо слънце.

След известно време небето стана високо и чисто, засилилото се слънце непрекъснато изпращаше на земята своето богатство – светлината. Вера вървеше мълчаливо. Чагатаев от време на време се вглеждаше в нея и се чудеше защо тя се струва на всички грозна, когато дори скромното ѝ мълчание напомня безмълвието на тревите, верността на стария приятел. Сега отблизо той виждаше на бузите ѝ бръчки от умора, очите, пазени от клепачите, набъбналите ѝ устни – цялото тайнствено въодушевление на тази жена, всичко добро и силно, скрито в това живо същество. И той ставаше плах от нежност към нея и не можеше да направи нищо против нея, и дори го беше срам да мисли красива ли е, или не.

– Уморих се много, нали не сме спали – каза Вера. – Хайде да се сбогуваме.

– Нищо – каза Чагатаев. – Аз скоро заминавам, нека бъдем още малко заедно.

Те продължиха напред, изминаха дълги улици и някъде спряха.

– Тук живея – Вера посочи един голям нов жилищен блок.

– Да отидем у вас. Вие ще легнете да си почивате, а аз ще поседя до вас и после ще си отида.

Вера стоеше смутена.

– Добре – каза тя и поведе госта.

Тя имаше голяма стая с обикновена мебел, но стаята беше някак си тъжна, със спуснати щори, скучна и почти празна.

Вера свали лятното си пардесю и Чагатаев забеляза, че тя е по-пълна, отколкото изглежда. После Вера взе да рови из къшетата на домакинството си, за да нахрани госта, а Чагатаев се загледа в старинната двойна картина, която висеше над кревата на момичето. Картината изобразяваше фантазията, когато Земята се е смятала плоска, а небето близко. В нея някакъв голям човек беше стъпил на Земята, беше пробил с главата си дупка в небесния купол, измъкнал се до рамената от другата страна на небето в чудната безкрайност на времето, и се бе загледал нататък. И той толкова дълго беше гледал в непознатото чуждо пространство, че беше забравил другата част от тялото си, останала под обикновеното небе. На другата половина на картината беше нарисован същият изглед, но в друго положение. Туловището на човека се беше изтощило, отслабнало и сигурно умряло, а изсъхналата глава се беше търкулнала на оня свят – по външната повърхност на небето, което приличаше на тенекиен леген, – главата на търсача на нова безкрайност, където наистина няма край и откъдето няма връщане върху бедната плоска Земя.

Но на Чагатаев както на болен сега всичко му стана неприятно и безинтересно. С изтръпнало сърце той прегърна Вера, която беше навела глава близо до него, заета с домакинската си работа, и я притисна до себе си силно и предпазливо, сякаш искаше да се долепи колкото се може по-близо до нея, за да се стопли и успокои.

Вера веднага го разбра и не го отблъсна. Тя се изправи, наведе главата му под своята и започна да гали черните му остри коси, а самата тя гледаше встрани, извила лицето си, но все пак от време на време сълзите ѝ падаха върху главата на Чагатаев и там изсъхваха. Вера плачеше безшумно, като се стараеше да не променя израза на лицето си, за да не хълца.

– Аз съм бременна – каза тя.

– Нищо! – отвърна Чагатаев, прощавайки ѝ всичко, с храбро сърце като обречен на смърт.

– Не! – тъжно говореше Вера и закриваше лицето си с края на ръкава, за да избърше очите си и да скрие мокрото си лице. – Не. Нищо не мога.

Чагатаев я остави. Той нямаше нужда непременно да се утешава с яростно наслаждение с Вера, за да бъде щастлив. Достатъчно му беше да бъде близо до нея, да държи ръката ѝ и да я попита защо плаче – от мъка или от обида.

– Неотдавна умря мъжът ми – каза Вера. – А знаете колко е трудно да се забрави мъртъв човек. И детето, когато се роди, няма да види баща си, а само майка няма да му стига... Нали няма да му стига?

– Няма – съгласи се Чагатаев. – Сега аз ще му бъда баща.

Той я прегърна и те заспаха посред бял ден, и шумът на строяща се Москва, сондирането на недрата ѝ, кавгите на хората в градския транспорт замлъкнаха в ушите им; те се държаха за ръце и всеки от тях чуваше в съня си глухото, кратко дишане на другия.

Привечер, малко преди свършване на работата в учрежденията, те се разписаха в най-близкото гражданско отделение. Стояха между два букета цветя; завеждащият гражданското отделение ги поздрави с кратка реч, предложи им да се целунат в знак на вяност за цял живот и ги посъветва да имат много деца, та революционното поколение да се разпространи за вечни времена. Чагатаев целуна два пъти Вера и приятелски се сбогува със завеждащия, мислейки си, че хубаво щеше да бъде и той да целуне Вера, а не да се ограничи само със служебните си задължения.

Оттогава Чагатаев всяка вечер идваше на гости при Вера, когато тя вече го чакаше и се радваше, че идва. Те веднага се прегръщаха, но Чагатаев се държеше с Вера крайно внимателно, пазейки в нея детето от загиналия баща. После отиваха да се разхождат под ръка по улиците, разглеждаха внимателно витрините, сякаш се готвеха да купуват много неща, наблюдаваха небето, което си имаше свои небесни произшествия, и не забравяха нищо от събитията, които ги заобикаляха и непрекъснато течаха, сякаш сърцето по време на любов е толкова тежко, че трябва непрекъснато да се забавлява с дреболии, за да не усеща, че работи.

Но Чагатаев още не беше истински мъж на Вера; тя нежно и плахо все го отклоняваше, за да не го обиди и да не му се отдаде. Тя сякаш се боеше да не погуби в страстта бедната си утеха, която се беше явила ненадейно и странно; или пък

хитруваше, пресметливо и разумно, защото искаше мъжът ѝ да има постоянно неизстиваща топлина, за да се топли и тя дълго и сигурно. Но Чагатаев не можеше да задоволи своето чувство към Вера само с една духовна привързаност и веднъж заплака над нея, когато тя лежеше на кревата, на вид безпомощна, но усмихваща се и непобедима.

2.

Лятото продължаваше. Торфените блатата около Москва тлееха от жегата като вечер във въздуха се носеше дъх на изгоряло, смесен с топлия реещ се аромат от далечните колхозни полета, сякаш навсякъде в природата се готвеше вечеря. Чагатаев прекарваше с Вера последните си дни – беше получил назначение за работа; трябваше да отиде в родния си край, в средата на азиатската пустиня, където живееше или пък отдавна беше умряла майка му. Чагатаев беше заминал оттам като момче, преди петнадесет години. Старата му майка, тюркменката Гюлчатай, му нахлупи шапката папаха, сложи му в торбата парче стар чурек, прибави и питка, изпечена от стрити корени на камъш, диво зеле и ярмалък, после му даде стрък тръстика в ръката, та растението да му бъде като по-стар другар, и му каза да върви.

– Върви, Назар – каза тя, защото не искаше да го види мъртъв край себе си. – Ако познаеш баща си, не отивай при него. Когато видиш пазарите и богатството в Куняургенч, в Ташауз, в Хива, не отивай там, отмени ги, иди далече при чуждите. Нека баща ти си остане за тебе непознат човек.

Малкият Назар не искаше да напуска майка си. Той ѝ каза, че е свикнал да умира и вече не се страхува, че ще яде малко. Но майка му го пъдеше.

– Не – говореше тя. – Аз съм вече толкова слаба, че не мога да те обичам, живея сега сам. Аз ще те забравя.

Назар заплака край майка си. Той прегърна слабия и студен крак и дълго стоя впит в познатото измършавяло тяло; малкото му сърце тогава се разболя, изведнъж се умори и започна да бие тежко, като прогизнало. Момчето седна в праха на земята и каза на майка си:

– И аз ще те забравя, и аз не те обичам. Едно малко момче не можете да храните, а когато умрете, никого няма да имате.

Той легна по очи и заспа във влагата от съзвите си и своя дъх. Когато Назар се събуди, край него беше пусто. Майка му си беше отишла, откъм пустинята духаше слаб чужд вятър – без мирис и без жив глас. Известно време момчето седя спокойно, ядеше дадения от майка му чурек, озърташе се и си мислеше нещо, което сега,

с възрастта, беше забравил. Пред него беше земята, където се роди и поиска да живее. Онази детска страна се намираше в черната сянка, където свършваше пустинята; там пустинята спуска земята си в дълбок дол, сякаш се готви да се погребее, и плоските планини, оглозгани от сухия вятър, закриват това място от небесната светлина и покриват родното място на Чагатаев с мрак и тишина. Едва залязващото слънце достига тук и осветява с тъжен здрач редките треви по солената земя, сякаш върху нея са засъхнали сълзи, но мъката ѝ не е минала.

Назар стоеше на края на тъмната, хлътнала надолу земя; оттук започваше пясъчната пустиня, по-щастлива и по-светла, и сред спокойните пясъчни дюни дори в тихо време, в онзи изчезнал детски ден, се гушеше ветрец, който се луташе и плачеше, прогонен отдалече. Момчето се заслуша в този вятър и отправи очи към него, за да го види и да бъде заедно с него, но не видя нищо и тогава взе да вика. Вятърът изчезна, не се обади никой. В далечината настъпваше нощта; върху тъмната ниска земя, откъдето го изведе майка му, вече легна сянка и само от шатрите и земянките, където по-рано живееше момчето, се издигаше бял дим. Назар учудено попипа краката и тялото си, за да се увери, че наистина съществува на този свят, щом като сега никой не го помни и не го обича; значи няма защо да мисли, че е живял от силата и желанието на близките си хора, а сега тях ги няма, те го пропъдиха... Един рошав трън ветрогон без вятър се клатушкаше и търкаляше по пясъка, отминавайки Назар. Трънът беше прашен, уморен, едва жив от своя непрекъснат труд и движение; той си нямаше никого, нито близки, нито роднини, и все бягаше напред. Назар го погали с ръка и му каза: „Ще тръгна с тебе, сам ми е скучно, ти мисли за мене нещо, а аз ще мисля за тебе. Не искам да живея с тях, те не ме щяха, нека си умрат сами!“ И той се закани някому с тръстикова пръчка, вероятно на забравилата го майка.

Назар тръгна след тръна и вървя чак до мрак. Когато се стъмни, той легна и заспа от слабост, като пипаше тръна с ръка, за да го задържи при себе си. На сутринта се събуди и веднага се уплаши, защото тръна го нямаше, беше се отъркалял сам през нощта. На Назар му се доплака, но видя, че сега трънът се клатушка на върха на близката пясъчна дюна, и момчето го настигна.

Родното му място и майка му отдавна бяха се скрили – нека сърцето му ги забрави, докато расте. Същия ден скитащият трън доведе Назар при един овчар и овчарят напои и нахрани момчето, а тръна завърза за пръчката, за да си почине и той. Дълго време Назар живя при овчаря и ходи с него, докато не падна сняг; чорбаджията пусна овчаря по работа в Чарджуй, защото той беше започнал да ослепява, и овчарят потегли с момчето, а в града го предаде на съветската власт като никому непотребно.

Минаха много години, но той почти нищо не забрави и все така обичаше изгубената си майка, и споменът за нея щеше винаги да радва сърцето му, сякаш

детството му не е свършило. Руският войник от Хивинските експедиционни войски Иван Чагатаев беше изчезнал, преди да роди Гюлчатай, която тогава беше млада жена на Кочмат, от когото вече имаше две дечица; но децата от Кочмат бяха умрели, когато Назар беше малък, за тях му бе говорила майка му по-късно, че са живели някога. Кочмат бил беден и много по-стар от жена си, той ходел да работи на байските земи в Куняургенч и в Ташауз, та поне през лятото да храни семейството си с хляб. А зимно време той непрекъснато спял в землянката, изкопана в подножието на Устурт. Той пазел оскъдната си сила, а Гюлчатай лежала с него под един чул; тя също се топлела и дремела през дългите зими, за да яде по-малко, а между тях лежали децата им, когато били живи. От време на време Гюлчатай излизала, намирала треви за храна или отивала да се глави за ратайкиня в Хива. Веднъж в Хива тя не намерила работа; било зима, богатите пиели чай и ядели овнешко, а бедните чакали да се стопли и да покарат растенията. Гюлчатай се въртяла покрай пазара, яла каквото ѝ падне, каквото останело по земята от търговците, но я било срам от хората да проси. На хивинския пазар я забелязал войникът Иван Чагатаев и започнал да ѝ донася всеки ден войнишко ядене в канчето. Вечер на пустия пазар Гюлчатай ядяла войнишката чорба с говеждо, а войникът леко се докосвал до нея и после я прегръщал. Но жената я било срам заради храната да отблъсква човека, тя мълчала и не се съпротивлявала. Мислела си как да се отблагодари на руснака и нямала нищо друго, освен онова, което и била дала природата.

– Защо в очите ти има съзри? – попита Вера Чагатаев в деня, когато той заминаваше за родината си.

– Спомних си как ми се усмихваше майка ми, когато бях малък.

– Как ти се усмихваше?

Чагатаев се запъна.

– Не помня... Тя ми се радваше и ме оплакваше, сега хората не се усмихват така. Съзрите течеха по щастливото ѝ лице.

Майката беше казала на Назар, че когато мъжът ѝ Кочмат научил, че Назар е син на руски войник, а не негов, не я ударил и не изпаднал в ярост, а само станал тъжен и отчужден от всички. Той се отделил далеч от тях и там сам надмогнал мъката си; после се върнал и обичал Гюлчатай като преди.

Назар Чагатаев излезе да се разходи с Вера за последен път. Вечерта влакът щеше да го понесе към Азия. Вера вече го беше стегнала за далечен път – закръпи му чорапите, заши му липсващите копчета, сама му изглади бельото и няколко пъти прегледа и провери всички неща, като ги галеше и им завиждаше, че ще заминат заедно е мъжа ѝ.

На улицата Вера помоли Чагатаев да се отбие с нея при едни познати. Може би след половин час той завинаги ще престане да я обича.

Те влязоха в голям апартамент. Вера запозна мъжа си с една възрастна жена и я попита:

- Ксения вкъщи ли си е, или е другаде?
- Вкъщи, вкъщи, току-що се върна – каза домакинята.

В широката неразтребена стая седеше чернокосо момиче на около тринадесет или петнадесет години. То четеше книжка и въртеше в ръка края на плитката си.

– Мамо! – момичето се зарадва, че майка му е дошла.

– Здравей, Ксения! – каза Вера. – Това е дъщеря ми – запозна тя момичето с Чагатаев.

Чагатаев стисна една странна ръка, детска и женска; ръката беше лепкава и нечиста, защото децата бавно свикват с чистотата.

Ксения се усмихваше. Тя не приличаше на майка си, имаше правилно момчешко лице, малко тъжно и бледо от присъщата на възрастта умора. Очите ѝ имаха различен цвят – едното черно, другото синьо, което придаваше на цялото ѝ лице кротък израз, сякаш Чагатаев виждаше една жалка и нежна грозота. Само устата разваляше Ксения – ставаше вече голяма, устните пълнееха, сякаш искаха да пият, и се създаваше впечатление, че през невинното безмълвие на кожата навън напират някакво силно разрушително растение.

Всички мълчаха поради неопределеното положение, макар че Ксения вече се досещаше за всичко.

- Вие тук ли живеете? – попита Чагатаев момичето.
- Да, при майката на татко – каза Ксения.
- А къде е татко ви, да не е умрял?

Вера стоеше настрана, гледаше през прозореца, към Москва. Ксения се засмя.

– Не, какво говорите? Баща ми е млад, той живее в Далечния изток и строи мостове. Два вече е построил!

– Големи мостове ли? – попита Чагатаев.

– Големи... Един висящ, друг с две бетонни опори и две изгубени касети. Те изчезнали завинаги, загубили се!... – радостно каза Ксения. – Имам една снимка от вестника!

– Татко обича ли ви?

– Не, той обича непознати, мене и мама не иска да ни обича.

Говориха още, в сърцето на Чагатаев имаше нежно съжаление, той седеше с леко, тъжно чувство, като насън или при пътешествие. Забравил обикновения живот, той взе ръката на Ксения и я държа, без да я пуска.

Ксения седеше уплашена и учудена, разноцветните ѝ очи гледаха с мъка, като двама близки хора, които не се познават. Майка ѝ, Вера, стоеше настрана и мълчаливо се усмихваше на дъщеря си и на мъжа си.

– Не е ли време да се стягаш за гарата? – попита тя.

– Не, днес няма да замина – каза Чагатаев. Той изпитваше към Ксеня привързаност, изпълнена с човешка близост и грижа за по-добрата ѝ съдба. Искаше му се да бъде за нея сила покровителка, баща и вечен спомен в душата ѝ.

Чагатаев се извини и излезе за половин час, купи от Мосторг различни неща и ги донесе на Ксеня като подарък; ако не беше го направил, дълго щеше да съжалява.

Ксеня се зарадва на подаръците, а майка ѝ не.

– Ксеня има само две рокли и последните ѝ обувки са развалени – каза Вера. – Баща ѝ вече нищо не изпраща, а аз работя отскоро... Защо си накупил тези глупости, за какво ѝ е скъпият одеколон, велурената чанта, тази покривка?...

– Нищо, мамо, нищо! – говореше Ксеня. – В детския театър ще ми дадат безплатно рокля, аз там съм активистка, а в отряда скоро ще започнат да разпределят туристически обувки, обувки не ми трябват. Нека е чанта и покривка.

– Все пак нямаше нужда – сърдеше се Вера. – И на него му трябват пари, той заминава надалеч.

– На мене са ми достатъчни – каза Чагатаев. Той извади още четиристотин рубла и ги остави за издръжката на Ксеня.

Момичето отиде при него. То благодари на Чагатаев, протегна му ръка и каза:

– И аз скоро ще ви давам подаръци. Скоро ще дойде богатството!

Чагатаев я целуна и се сбогува с нея.

– Назар, ти вече не ме ли обичаш? – попита го Вера на улицата. – Хайде да отидем да се разведем, докато не си заминал... Ти видя – Ксеня е моя дъщеря, нали ти си ми третият, а аз съм на трийсет и четири години.

Вера млъкна. Назар Чагатаев се учуди.

– Защо да не те обичам? А ти обичала ли си другите мъже?

– Обичах ги. Вторият умря и аз и досега скърбя по него сама. А първият ме остави с момичето сама, него също го обичах и му бях вярна... А трябваше дълго да живея без мъж, да ходя сама по вечеринките и сама да си слагам на главата книжни цветя.

– Но защо смяташ, че аз не те обичам?

– Ти обичаш Ксеня, знам... Когато тя стане на осемнайсет години, ти ще бъдеш на трийсет или малко повече. Вие ще се ожените. Ти само недей ме лъга и не се тревожи, свикнала съм да губя хора.

Чагатаев спря пред тази жена, той нищо не разбираше. Беше му чудна не мъката ѝ, а че тя вярваше, че е обречена на самота, макар че той се беше оженил за нея и споделил съдбата ѝ. Тя пазеше мъката си и не бързаше да я разсее. Значи дълбоко в разума и сърцето на човека се намира неговата враждебна сила, от която могат да помръкнат живите сияещи очи посред лятото на живота, в прегръдката на преданите му ръце, дори под целувките на децата му.

– Затова ли не искаше да живееш с мене? – попита Чагатаев.

– Да, затова. Та ти не знаеше, че имам такава дъщеря, мислеше, че съм по-млада и по-чиста...

– И какво от това? На мене ми е безразлично...

Те мълчаливо стигнаха до Верината стая. Тя спря посред стаята, без да си сваля мантото, равнодушна и чужда към всичко, към хората и заобикалящите я предмети. Сега тя би подарила цялата си покъщнина на съседката; това добро дело би я утешило малко и би намалило страданието ѝ.

– И какво ще стане сега с мене? – попита Вера, произнасяйки тези думи за себе си.

Чагатаев разбираше Вера. Той я прегърна и дълго я държа в прегръдките си, за да я успокои поне с топлината си, защото измисленото страдание е най-безутешно и не разбира от дума.

Полека-лека Вера започна да се съвзема от мъката си.

– Ксеня също ще те обикне... Аз ще я възпитавам, ще ѝ внуша да те помни, ще направя от тебе герой. Живей с надежда, Назар. Годините бързо ще минат, а аз ще свикна с раздялата.

– Защо да свикваш с лошото? – каза Чагатаев; той не можеше да разбере защо на всички им се струва, че щастието е невероятно и хората се стремят да се прилъгват помежду си само със скръб.

На Чагатаев мъката му беше омръзнала още от детинство, а сега, когато беше станал образован, когато хората и книгите го бяха научили да се бори за щастието на другите, скръбта му се струваше простащина и той реши да изгради в родината си щастлив свят, защото иначе не разбираше какво да прави в живота и защо да живее.

– Нищо – каза Чагатаев и погали Вера по големия ѝ корем, където лежеше детето, жител на бъдещото щастие. – Раждай го по-скоро, той ще се радва.

– А може би няма – съмняваше се Вера. – Може би ще бъде вечен страдалец.

– Ние вече няма да позволим да има нещастие – отвърна ѝ Чагатаев.

– Кой сте вие?

– Ние – тихо и неопределено повтори Чагатаев. Кой знае защо, той се срамуваше да говори ясно и леко се изчерви, сякаш тайната му мисъл не беше хубава.

Вера го прегърна за раздяла, тя гледаше часовника си и виждаше, че разлъката приближава.

– Аз зная, че ти ще бъдеш щастлив, ти имаш чисто сърце. Вземи тогава при себе си моята Ксеня.

Тя заплака от своята любов и неувереност в бъдещето; отначало лицето ѝ стана още по-грозно, после съзлите го измиха и то придоби непознат вид, сякаш Вера гледаше отдалеч с чужди очи.

3.

Влакът отдавна беше напуснал Москва; бяха минали вече няколко денонощия в път. Чагатаев стоеше до прозореца, той познаваше онези места, където беше ходил като дете, или пък те бяха други, но съвсем приличаха на тях. Земята – същата, пустинна и старческа, духа същият вятър и мърда охкащите стръкчета, и пространството е широко и тъжно като унила чужда душа. Понякога Чагатаев изпитваше желание да слезе от влака и да тръгне пеша, като изоставено от всички дете. Но детството и старото време отдавна бяха минали. На малките степни гари той виждаше портретите на вождовете; често пъти тези портрети бяха рисувани от самодейци и залепени на някоя ограда. Вероятно тези портрети малко приличаха на онези, които изобразяваха, но ги е рисувала може би детска пионерска ръка ивярно чувство: Ленин приличаше на старец, на добър баща на всички обикновени хора на земята; обаче художникът, без да мисли, беше се мъчил лицето му да прилича и на него, за да се вижда, че сега той не живее сам на света и че има баща и род – затова изкуството ставаше по-силно от несръчността. И веднага след такава гара можеше да се види как разни хора ровят земята, садяха нещо или строяха, за да приготвят място за живота и подслон за бездомните. Чагатаев не видя пусти, безлюдни гари, където може да се живее само в изгнание; навсякъде човекът работеше, сърцето му се успокояваше от вековното отчаяние, от анонимността и бедността.

Чагатаев си спомни думите на майка си: „Върви надалеч, при чуждите, нека баща ти ти бъде непознат човек.“ Той отиде далеч и сега се връщаше, беше намерил баща си в чужд човек, който го отгледа, направи сърцето му широко и сега, след като го беше научил да разбира хората, отново го изпращаше вкъщи, за да намери и спаси майка си, ако е жива, да я погребее, ако лежи захвърлена и мъртва върху лицето на земята.

Една нощ поради неочакван случай влакът спря сред тъмната степ. Чагатаев излезе на платформата на вагона. Беше тихо, далече някъде пухтеше локомотивът, пътниците мирно спяха. Изведнъж в тъмнината на степта изписка птичка, нещо беше я уплашило. Чагатаев си спомни този глас след много години, сякаш в безмълвната тъмнина беше изпискало неговото детство. Заслуша се, някаква друга птица бързо проговори нещо и млъкна, той помнеше и нейния глас, но сега беше забравил името ѝ: може би беше пустинна коприварка, може би – керкenez. Чагатаев излезе от вагона. Наблизо забеляза един храст, отиде при него, хвана едно клонче и каза: „Здравей, куянсуюк.“ Куянсуюкът леко потрепна от докосването на човека и отново стана какъвто си беше – равнодушен и заспал.

Чагатаев се отдалечи още повече. В степта нещо шаваше и плискаше, тя изглеждаше безшумна само за отвикналите уши. Земята взе да се впуска в низина, започ-

на синя висока трева. Чагатаев започна с интерес да си спомня и навлезе в тревата; растенията трептяха около него, люлени отдолу, разни невидими същества бягаха от него – кое по корем, кое с крака, кое с нисък полет, кой с каквото имаше. Дотогава те сигурно са стояли безшумно, но са спели само някои, далеч не всички. Всяко си имаше толкова грижи, че явно денят не им стигаше или пък им беше жал да губят краткия си живот за сън и те само леко дремеха, полуотпуснали очните ципи, за да виждат поне половината живот, да чуват тъмнината и да не си спомнят дневните нужди.

Скоро Чагатаев усети дъх на влага: някъде наблизко имаше езеро или кладенец. Той тръгна нататък и скоро се озова в някаква ниска сочна трева, която приличаше на малка руска горичка. Очите на Чагатаев вече бяха свикнали с мрака, сега той виждаше ясно. След това започна тръстика; когато Чагатаев навлезе в нея, тукашните жители се разписаха, разхвърчаха и заръмжаха на място. В тръстиките беше топло. Не всички животни и птици избягаха от страх пред човека. Някои, ако се съдеше по гласовете, бяха останали където си бяха. Чагатаев познаваше отдавна тези звуци и сега, когато слушаше мъчителните слаби гласове в топлата трева, се радваше на целия този беден живот.

Влакът безшумно потегли. Чагатаев можеше да го настигне, но не бързаше; замина само куфарът с бельото, но можеше да си го получи в Ташкент. Реши обаче да не го търси, за да не си отвлича вниманието. Той заспа в тревата, сред покоя, притиснат до земята както някога.

След седем дни Чагатаев стигна в Ташкент пеша по най-прекия път. Той се яви в Централния комитет на партията, където отдавна вече го чакаха. Секретарят на комитета каза на Чагатаев, че някъде в района на Саръкамъш, Устурт и делтата на Амударя скита и страда малък чергарски народ от хора от разни националности. Сред него има тюркмени, каракалпаци, малко узбеки, казахи, перси, кюрди, белуджи и разни други, забравили какви са. По-рано този народ почти постоянно живеел в Саръкамъшката низина и на ливадите към Хивинския оазис, Ташауз, Ходжейм, Куняургенч и други далечни места. Бедността и отчаянието на този народ били толкова големи, че той смятал за истинско благо надничарската полска работа, която траела само няколко седмици в годината, защото през тези дни му давали да яде хлебни питки и дори ориз. На оризищата този народ работел вместо магаретата, движейки с тялото си дървения долап, за да се изкачва водата в каналите. Магарето трябва да се храни през цялата година, а народът от Саръкамъш ядял само през времето, когато работел, след това си отивал. И народът не измирал до крак, а на следващата година отново идвал, след като се изтощавал някъде вдън пустинята.

– Аз познавам този народ, там съм се родил – каза Чагатаев.

– Точно затова те изпращат там – обясни му секретарят. – Не помниш ли как се казваше този народ?

– Не се е казал никак – отвърна Чагатаев. – Но той сам си беше дал едно малко име.

– Как му е името?

– Джан. Това значи душа или мил живот. Народът нямаше нищо освен душата и милия живот, даден му от майките, защото те са го родили.

Секретарят се навъси и стана нажален.

– Значи, цялото му имущество е сърцето в гърдите – и то когато бие.

– Само сърцето – съгласи се Чагатаев, – само животът, извън тялото не притежава нищо. Но и животът не му принадлежеше, само така му се струваше.

– Майка ти казвала ли ти е какво е това джан?

– Казвала ми е. Бегълци и сираци отвсякъде и стари изнемощели и пропъдени роби. Имало жени, изневерили на мъжете си и попаднали тук от страх, момичета, дошли тук завинаги, защото обичали някого, който ненадейно умираше, а те не искали да се омъжат за друг. Имало и хора, които не признавали бога, които се надсмивали над света, престъпници... Но аз не помня всичките, бях малък.

– Заминавай сега там. Намери този изгубен народ, Саръкамъшката падина е пуста.

– Ще замина – съгласи се Чагатаев. – Но какво ще правя там? Социализъм ли?

– Какво друго? – рече секретарят. – Твоят народ вече е бил в ада, нека поживее в рая, а ние ще му помогнем според силите си... Ти ще бъдеш наш пълномощник. От района изпратили там някого, но той едва ли ще направи нещо, изглежда, не е наш човек...

После секретарят даде на Чагатаев подробни, изчерпателни инструкции, командировъчно и Чагатаев се сбогува с него.

Той реши да пътува до родния си край надолу до Амударя, като се качи край Чарджуй на лодка.

В ташкентската поща получи писмо от Вера. Тя му пишеше, че детето ѝ скоро ще дойде на бял свят, че то вече си мисли нещо вътре в тялото ѝ, затова често мърда и е недоволено.

„Но аз го милвам, галя корема си и като се наведа с лице близо до него – пишеше Вера – му говоря: „Какво искаш? Там ти е топло и тихо, аз се старая да се движа малко, за да не се дразниш, а ти защо искаш да се махнеш от мен?...“ Аз свикнах с него, постоянно живея с него като с приятел, както исках да живея с теб, и се боя да го родя – не защото ще ме боли, а защото това ще бъде началото на раздялата с него навеки, и крачетата му, с които сега чука, бързат да избягат от мен и колкото повече живее то, те ще отиват все по-далеч и по-далеч, докато синът ми съвсем се скрие от мен, от моите просълзени очи... Ксения те помни, но тъгува, че ти си далеч, че няма скоро да дойдеш и дори че нищо не се знае за теб. Дали не си умрял вече някъде?“

Чагатаев изпрати на Вера картичка, че целува нея и Ксения – в разноцветните ѝ очи, и че ще мине доста време, преди той да си дойде; ще си дойде, когато направи своя народ джан щастлив.